

РОЛЬ СЕМАНТИКИ СПОНУКАЛЬНОГО ДІЄСЛОВА У “ПРОХАННІ-ВИМОЗІ” (ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ДАНИХ ЕКСПЕРИМЕНТУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ)

Ореста ЗАБУРАННА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра сходознавства імені Ярослава Дашкевича,
вул. Університетська, 1/239, Львів, Україна, 79001,
тел.: (0 322) 239 47 04*

Розглянуто зв'язок між стратегіями вираження спонукання у мовленнєвому акті “прохання-вимога” та семантикою дієслів, якими носії української та японської мов позначають дію адресата. Виявлено, що для носіїв японської мови властива тенденція до непрямо вираженого спонукання і вживання дієслів зі значенням конкретної дії. Натомість носії української мови частіше вдаються до прямого спонукання, однак воно може пом'якшуватися дієсловом, де адресат виступає у ролі бенефактора. Зроблено висновок про важливу роль семантики спонукального дієслова у модифікуванні іллокутивної сили директивного мовленнєвого акту та динамічність відношення “граматичні засоби – лексичні засоби” у вираженні спонукання.

Ключові слова: прагмалінгвістика, українська мова, японська мова, спонукальні мовленнєві акти, прохання, вимога, спонукальне дієслово.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи спонукальні мовленнєві акти у зіставному аспекті, дослідники часто зауважують поширеність у слов'янських мовах прямого спонукання, вираженого наказовим способом дієслова [6; 3; 5]. Зокрема, в українській мові пряме спонукання може вживатися не лише у прескриптивах, але також і реквестивах та сугестивах [2], тобто мовці не вважають його нетактовністю. Варто сказати, що на відміну від цього, у японській мові спонукання майже не виражається прямо [7].

Свого часу Анна Вежбицька переконливо обґрунтувала відсутність конфронтативності прямого спонукання у польській мові, аргументуючи це супутніми засобами вираження емпатії до співрозмовника, а саме: здрібнілими формами іменників, пестливими формами звертання на ім'я [6]. Окрім того, пряме спонукання пом'якшує також етикетний вислів *будь ласка (будьте ласкаві)* [2], і така конструкція фігурує окремо в аналізі спонукальних конструкцій [5].

Повністю погоджуючись із думками, викладеними у вищенаведених наукових працях, спробуємо вказати на ще один спосіб пом'якшення спонукання, вираженого

імперативом, – семантику дієслова, яке мовець вибирає для номінації дії адресата у спонуканні.

Актуальність та мета дослідження. У працях з лінгвістичної прагматики широко прийнято є думка, що значення дієслова здатне формувати іллокутивну силу, тобто смисл, який вкладає адресант у висловлювання. Уживаючи *я прошу*, мовець визначає своє спонукання як прохання, *я вимагаю* – як вимогу і т. ін. Однак це спостереження зазвичай обмежується перформативними дієсловами. У цьому дослідженні пропонуємо поглянути на проблему з трохи іншого ракурсу та розглянути семантику дієслова, яким адресант позначає дію адресата, та її роль у формуванні іллокутивної сили спонукального мовленнєвого акту. Дослідження цього аспекту комунікативної поведінки видається актуальним для розвитку теорії прагмалінгвістичних досліджень, а його результати мають **перспективи використання** у практиці викладання мови.

Отже, **метою** роботи є установити наявність зв'язку між граматичними засобами вираження спонукання та семантикою спонукального дієслова, яке вибирають мовці у певній комунікативній ситуації; проаналізувати можливий вплив семантики дієслова на формування іллокутивного аспекту мовленнєвого акту; зіставити ці особливості в українській та японській мовах.

Методика дослідження. Дані для аналізу було отримано методом керованого асоціативного експерименту DCT (discourse completion task). Опитано по 37 носіїв японської та української мов: студентів та аспірантів, які навчаються в університетах Токіо (28 жінок (JF) і 9 чоловіків (JM)) та Львова (32 жінки (UF) і 5 чоловіків (UM)). Учасникам було запропоновано проаналізувати викладену за допомогою картинок і діалогу ситуацію та подумати, як би вони звернулися до адресата у змодельованій ситуації.

Комунікативна ситуація відображає академічне середовище: у студента (-ки) виникає необхідність звернутися до однокласника (-ці) тієї ж статі і попросити закрити коробку з піалами, яку адресат пропустив при спільній роботі. Вибір ситуації, що перебуває на межі між проханням і вимогою, був зумовлений припущенням, що в таких умовах у мовця може з'явитися потреба пом'якшити спонукання.

Таблиця 1

Параметри комунікативної ситуації “прохання-вимога”

опис ситуації	статус адресата	психологічна віддаль	клопіт, завданий адресатові
прохання закрити коробку	рівний	середня (колега)	невеликий

Для аналізу даних використано метод порівняння, описовий, функціонально-комунікативний методи, елементи методики аналізу комунікативних актів. Спершу висловлювання респондентів поділили на функціонально-комунікативні елементи (елементи висловлювання, які містять певну комунікативну функцію). Потім вичленували ядро – елемент, який найчіткіше передає комунікативну мету цілого висловлювання. За Ш. Блум-Кулькою, це найбільш яскраво виражена реалізація прохання (“the most

Таблиця 2

Розподіл спонукання за критерієм прямоти/непрямоти

	кількість UU/%	кількість JJ/%
Пряме спонукання	22/64.9 %	2/5.4 %
Непряме спонукання	8/18.9 %	17/45.9 %
Вказівка на ситуацію	7/16.2 %	18/48.7 %
Всього	37/100 %	37/100 %

Отже, у комунікативній ситуації “прохання-вимога” до рівного за статусом та відносно близького за психологічною віддаллю адресата тієї ж статі у носіїв української мови переважає пряме спонукання (фактично 65 %), а решта (35 %) розподіляється приблизно однаково між вказівкою на незадовільну ситуацію та непрямим проханням. У носіїв японської мови спостерігається інша тенденція: пряме спонукання фактично відсутнє (5 %), а стратегії непрямого спонукання та вказівка на незадовільну ситуацію вживають приблизно порівну.

Семантика спонукального дієслова. Тепер проаналізуємо лексичні особливості дієслів на позначення дії, виконання якої мовець добивається від адресата.

У прямому та непрямому спонуканні носії японської мови вживають зазвичай дієслова *閉める*, *閉じる* ‘закрити’, які називають конкретну дію. Лише в одному випадку мовець вживає інше дієслово *気をつける* ‘пильнувати’, яке, хоч не називає конкретної дії, але вказує адресатові на його неухважність:

(8) *碗をしまうときは蓋を閉めておくのが大事なの。今度から気をつけてね*
/ Коли ховаєш піали, закривати покришку важливо. Пильнуй надалі/ (JM 35).

Що стосується носіїв української мови, то тут ситуація дещо інакша. Щоправда у спонуканні носіїв української мови дієслова *закрити*, *зачинити*, що називають конкретну дію, також становлять більшість. Однак у 13 випадках прямого та непрямого спонукання з 30 мовці вживають для номінування дії й інші дієслова. Найчастіше це дієслово *допомогти* (12 випадків). Воно виступає у синтаксичних структурах трьох типів.

Допомогти самостійно номінує дію, виконання якої мовець добивається від адресата:

(9) *Ой, ти не дуже добре запакувала цю піалу, допоможи, будь ласка* (UF 35).

Іншим варіантом є подвійне спонукання: вперше мовець характеризує дію як сприятливу для себе, а вдруге – спонукає до конкретної дії.

(10) *Христе, допоможи мені. В мене обидві руки зайняті. Закрий пачку* (UF 31).

Третій варіант – це синтаксична структура спонукального речення, у якій дієслово *допомогти* виступає присудком, а дієслово, що називає конкретну дію, – прямим додатком у формі інфінітива

(11) *Христя, допоможи закрити пачку, будь ласка, в мене зайняті руки* (UF 27).

Окрім *допомогти*, у носіїв української мови зафіксоване спонукання без основного дієслова, виражене у формі прохання дозволу (*Можна тебе на хвилинку?*).

Висновки. Аналіз граматичних засобів вираження спонукання та семантики спонукального дієслова, яке носії української та японської мов обрали у комунікативній

ситуації “прохання-вимога” до рівного за статусом колеги, виявив, що між граматичним вираженням спонукання та семантикою спонукального дієслова існує динамічний зв’язок: прямість граматичних форм може компенсуватися непрямістю семантики основного дієслова.

У носіїв японської мови фактично не виявлено форм прямого спонукання, але при цьому спонукальне дієслово конкретно і неоднозначно номінує дію, виконання якої добиваються від адресата. Натомість носії української мови найчастіше вдаються до прямого спонукання (з *будь ласка* чи без), але у значній частині випадків іллокутивна сила директиву модифікується вибором дієслова. В аналізованій комунікативній ситуації це було дієслово *допомогти*, яке підсилює прохальну інтонацію, ставлячи адресата у роль бенефактора.

Отже, розглядаючи прагматичні особливості реалізації спонукальних мовленнєвих актів доцільно враховувати також семантичні особливості спонукального дієслова у конкретній мовленнєвій ситуації. У майбутньому варто розширити спектр комунікативних ситуацій для виявлення того, наскільки широко застосовується така стратегія носіями української мови порівняно з носіями інших мов.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ:

ACC – знахідний; NOM – називний; IPTC – вигук; NPST – неминулий (теперішньо-майбутній) час; PRF – перфект; NFV – непередикативна форма дієслова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бондарева Н. О.* Висловлювання-поради у системі директивних мовленнєвих актів / Н. О. Бондарева // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика. – 2004. – Вип. 9. – С. 65–70.
2. *Дмитренко О. Л.* Директивні мовленнєві акти в публіцистичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Дмитренко Ольга Леонідівна ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 19 с.
3. *Миллз М. Х.* Стратегии обращения с просьбой на русском языке / Миллз Маргарет Х. // Русский язык за рубежом : учебно-методический иллюстрированный журнал. – 1992. – № 3. – С. 92–97.
4. *Blum-Kulka S.* Cross-Cultural Pragmatics : Requests and Apologies / Shoshana Blum-Kulka, Juliane House, Gabriele Kasper. – Norwood, N.J. : Ablex Publishing Corporation, 1989. – 300 p.
5. *Dorodnych A.* A study of requests in English, Russian and Ukrainian / Anatoly Dorodnych // Papers and Studies in Contrastive Linguistics. – 1995. – Vol. 30. – Poznań : Adam Mickiewicz University. – P. 55–63.
6. *Wierzbicka A.* Different cultures, different languages, different speech acts : Polish vs. English / Anna Wierzbicka // Journal of Pragmatics : An Interdisciplinary Journal of Language Studies. – 1985. – Vol. 9. – Issues 2–3. – P. 145–178.
7. *柏崎秀子.* 話しかけ行動の談話分析 – 依頼・要求の表現の実際を中心に – / 柏崎秀子 // 日本語教育. – 1993. – 第79巻. – 日本語教育学会. – P. 53–63.

REFERENCES

1. Bondareva, N. O. (2004). Vyslovliuvannia-porady u systemi dyrektyvnykh movlennievnykh aktiv. In: *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*, vyp. 9, 65–70.
2. Dmytrenko, O. L. (2009). *Dyrektyvni movlennievi akty v publitsystychnomu dyskursi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01, "Ukrainska mova"*; Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv.
3. Mills, Margaret H. (1992). Strategii obrashcheniia s prosboi na russkom yazyke. In: *Russkii yazyk za rubezhom : uchebno-metodicheskii illiustrirovanyi zhurnal, № 3*, 92–97.
7. Kashiwazaki, Hideko. (1993). Hanashikake kôdô no danwa bunseki – Irai • yôkyû no hyôgen no jissai wo chûshin ni. In: *Nihongo kyôiku*, Dai79kan. Nihongo kyôiku gakkai, 53–63.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2018
прийнята до друку 13.11.2018*

**ROLE OF THE SEMANTICS OF THE DIRECTIVE VERB
IN THE “REQUEST-DEMAND”
(CONTRASTIVE STUDY IN THE UKRAINIAN AND JAPANESE)**

Oresta ZABURANNA

*Ivan Franko National University in Lviv,
Yaroslav Dashkevych Chair of the Oriental Studies,
1/239, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79001,
tel.: (0 322) 239 47 04*

This paper is focused on the analysis of the directness of requests in relation to the semantics of the verb chosen by speakers of the Ukrainian and Japanese languages to name an action of the addressee.

Studies of the directive speech acts reveal a wide use of the imperative mood in Slavic languages in general, and specifically in Ukrainian as well. Though complementary strategies are pointed out to mitigate directness, especially such as the use an equivalent of ‘please’ or diminutives, however there is a still possibility for further approaches to mitigate directives with the imperative mode. On the contrary, Japanese is a language in which requests are expressed mostly indirectly.

The aim of this article is to detect if there are certain divergences between Ukrainian and Japanese speakers in determination which verbs they use to name an action of the addressee and as well as how the meanings of such verbs are related to the directness or indirectness of the speech act. The data was collected from 37 native speakers of each language by the method of a discourse completion task. Participants were offered the same communicative situation (to ask the classmate to close a box which he or she left inadvertently opened). This communicative situation lies between request and demand, which may result in mitigation of the directness.

As expected, Japanese native speakers preferred indirect requestive strategies, but used verbs with meaning of the specific desired action. On other hand, Ukrainian native speakers most often used direct strategies with the imperative mode, but part of them named the desired action by the verb *допомогти* ‘help’. This verb places the addressee as a benefactor toward the speaker and obviously is aimed to mitigate the directness.

It was concluded that, in addition to the grammatical means, the semantics of the verb which points the action can create an illocutionary force of the directive speech act. Contrastive study of Ukrainian and Japanese languages showed a dynamic relation between the grammatical (modal) and lexical means as regulation of the illocutionary force of the directive speech act.

Keywords: pragmalinguistics, Ukrainian, Japanese, directive speech acts, request, demand, directive verb.